

Damian Zawada

Adiunkt Zamku Biskupów w Lidzbarku Warmińskim

E-mail: d.zawada@muzeum.olsztyn.pl

Mikołaj Kopernik w zamku biskupów w Lidzbarku Warmińskim

Streszczenie

Artykuł koncentruje się na pobycie Mikołaja Kopernika w Zamku Biskupim w Lidzbarku Warmińskim w latach 1503–1512. Pobyt uczonego na zamku w Lidzbarku nierozdzielnie związany był z osobą jego wuja Łukasza Watzenrode – biskupa warmińskiego w latach 1489–1512. W tym okresie głównym zajęciem astronoma było doradzanie wujowi. Kopernik znalazł także czas na badania naukowe – w lidzbarskim zamku w latach 1503–1506 powstał traktat o tytule Mikołaja Kopernika, *Komentarzyk o ruchu ciał niebieskich* (*Copernici de hypothesebus mottum coelestium*) – stanowiący podstawę pod najśłynniejszego dzieło uczonego. Gotową pracę astronom rozesłał autorytetom w dziedzinie astronomii, matematyki i filozofii. Ponadto uczony przełożył na język łaciński listy Greckiego filozofa Teofilakta z Symokatty, stworzył niezachowaną do dzisiaj mapę (1510) Warmii i zachodnich granic Prus królewskich oraz już po opuszczeniu zamku w roku 1528 pracował na traktatem o monecie. Wraz ze śmiercią wuja w 1512 roku kończy się okres stałego pobytu Kopernika w murach lidzbarskiego zamku. Od tej pory zamek odwiedzał jedynie sporadycznie – głównie przyjeżdżając do zamku w charakterze lekarza.

Mikołaj Kopernik na zamku w Lidzbarku Warmińskim łącznie przebywał ponad 10 lat.¹ Jest

to trzecie (po Toruniu i Fromborku) pod względem ilości spędzonego czasu miejsce stałego zamieszkiwania Mikołaja Kopernika. Najdłuższy (1503–1512) pobyt Kopernika na zamku w Lidzbarku nierozdzielnie związany jest z osobą jego wuja Łukasza Watzenrode – biskupa warmińskiego w latach 1489–1512. Biskup Watzenrode był jednym z najwybitniejszych ludzi swojej epoki, doradzał królom – Jana Olbrachtowi i Aleksandrowi. Stawiany jest w rzędzie największych fundatorów polskiego średniowiecza.² Potomni zapamiętali Watzenrode jako „człowieka uczonego, pobożnego, znającego języki i życia tak wzorowego, że nikt go śmiejącego się nigdy nie widział”.³

Ryc. 1 Portrety Łukasza Watzenrode i Mikołaja Kopernika na wystawie „Wielcy mieszkańcy zamku lidzbarskiego” w zamku w Lidzbarku Warmińskim, zdj. D. Zawada.

¹ K. Mikulski, *Mikołaj Kopernik w Lidzbarku Warmińskim* [w:] J. Bednarska (red.), Polskie Towarzystwo Historyczne Seria: Studia 5, Białystok 2020, s. 17.

² K. Wróblewska, *Łukasz Watzenrode jako fundator dzieł sztuki: (z zagadnień mecenatu artystycznego na Warmii z przełomu XV i XVI stulecia)* [w:] J. Jasiński (red.), *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 1, s. 149–157.

³ M. Oesterreich, T. Treter, M. Treter, *Kronika Lidzbarska*, Olsztyn 2008, s. 51.

W roku 1495⁴ – po śmierci matki, Barbary – wuj zaopiekował się braćmi Kopernik – Mikołajem i Andrzejem. To właśnie wtedy po raz pierwszy Kopernik pojawił się w zamku w Lidzbarku Warmińskim. Jego pobyt związany był z przygotowaniem do wyjazdu na studia włoskie oraz uregulowaniu spraw związanych z objęciem przez Kopernika stanowiska kanonika warmińskiego (dzięki staraniom wuja uwiecznionych powodzeniem w późniejszych latach). W roku 1496 Kopernik opuścił zamek i udał się na studia. Na zamku ponownie na krótko pojawił się w roku 1501⁵, często wyjeżdżając do Fromborka, gdzie starał się o pozwolenie na kontynuację włoskich studiów – zgodę uzyskał pod warunkiem podjęcia studiów medycznych. Od roku 1503⁶ zaczyna się prawie dziesięcioletni okres pobytu Kopernika w lidzbarskim zamku. Okres niezwykle ważny i twórczy dla astronoma.

Zasadnicza bryła zamku głównego od czasu bytności w nim Mikołaja Kopernika w zasadzie nie uległa większym zmianom. Rozbiórce uległy elementy architektoniczne takie jak gdaniska i budowle dowiązane do głównej bryły zamku. Nie istnieje (w formie z czasów Kopernika) zabudowa przedzamcza południowego i północnego. Jako pokoje zamieszkiwane przez Mikołaja Kopernika wskazuje się pomieszczenia (obecnie wskutek wyburzenia ściany działowej jest to jedno pomieszczenie) na pierwszym piętrze zamku w skrzydle północnym. Wuj Kopernika na cele mieszkalne przeznaczył ostatnie przęsło wielkiego refektarza tworząc tak zwaną izbę sybilli oraz zaadoptował niewielką komnatę w wieży głównej zamku. Tak zwane oratorium zostało ozdobione malowidłami religijnymi i herbami biskupa oraz Warmii. Malowidła te wciąż można podziwiać.

W okresie lat 1503-1512 zamek lidzbarski stał się stałym miejscem zamieszkania Mikołaja Kopernika. W tym okresie głównym zajęciem astronoma było doradzanie wujowi, co wiązało się z częstymi wyjazdami na sejmiki pruskie i

Ryc. 2 Makieta przedstawiająca XVI-wieczne założenie zamkowe w Lidzbarku Warmińskim. Tak wyglądał zamek w czasach Mikołaja Kopernika, zdj. D. Zawada.

sejmy polskie do Piotrkowa (Kopernik wraz z wujem uczestniczył w koronacji Zygmunta Starego, był na zjeździe stanów w Grudziądzu, odwiedził Kraków i Piotrków). Te zajęcia nie przeszkodziły Kopernikowi w zajęciu się jego pasją – astronomią. To właśnie w zamku lidzbarskim w latach 1503-1506⁷ stworzył pracę o tytule *Mikołaja Kopernika, Komentarzyk o ruchu ciał niebieskich* (*Copernici de hypothesebus motuum coelestium*). Był to niewielki, liczący osiem kart manuskrypt, w którym Kopernik przedstawił swoje koncepcje astronomiczne – w tym tę najważniejszą o centralnym położeniu słońca w układzie słonecznym (*założenie trzecie – Wszystkie sfery krążą wokół Słońca jako środka i dlatego w pobliżu Słońca znajduje się środek świata*). Gotową pracę astronom rozesłał autorytetom w dziedzinie astronomii, matematyki i filozofii. Mimo braku zachowanych świadectw opinii recenzentów, można przypuszczać, że były one pozytywne i przekonały Kopernika do dalszych badań. Być może pamiątką po tej pracy na zamku w Lidzbarku Warmińskim jest graffiti wykonane cyrklem (staranny okrąg, wewnątrz posiadający pięć dalszych okręgów) odkryte na zachodniej ścianie krużganka w roku 2015.⁸ Czy można odkryte graffiti przypisać Kopernikowi? Jest to bardzo prawdopodobne. Co ciekawe na północnej ścianie krużganka znaleziono kolejną inskrypcję z imieniem Mikołaj, jednakże badania grafologiczne wykluczyły Kopernika.

⁴ K. Mikulski, *Mikołaj...*, s. 9.

⁵ K. Mikulski, *Mikołaj...*, s. 12.

⁶ K. Mikulski, *Mikołaj...*, s. 14.

⁷ L. Satora, *Mały Komentarzyk Mikołaja Kopernika – analiza z perspektywy współczesnego recenzenta*, artykuł niepublikowany.

⁸ A. Szweida, *Jeszcze o graffitiach w krużgankach zamku biskupiego w Lidzbarku Warmińskim* [w:] J. Bednarska (red.), *Polskie Towarzystwo Historyczne Seria: Studia 5*, Białystok 2020, s. 45–64.

Ryc. 3 Graffiti wykonane cyrklem (staranny okrąg, wewnątrz posiadający pięć dalszych okręgów) odkryte na zachodniej ścianie krużganka w roku 2015, fot. Damian Kwiecień – Gorek Restauro.

Innym dziełem napisanym przez Kopernika w murach zamku lidzbarskiego było tłumaczenie na język łaciński listów greckiego filozofa Teofilakta z Symokatty. W przedmowie do tego dzieła podziękował swojemu wujowi za jego starania: „Wszak każdy tego rodzaju trud lub owoc moich maluczkich zdolności słusznie powinien uchodzić za twoją własność”.

Niezachowanym dziełem, który prawdopodobnie powstało w lidzbarskim zamku była mapa Warmii i zachodnich granic Prus Królewskich wykonana przez Kopernika w roku 1510.⁹ Mapę tę próbowali zdobyć Krzyżacy i z ich polecenia poszukiwał jej Fabian Luzjański. Starania te zakończyły się niepowodzeniem.

Dopiero w 1507 Kopernik na stałe został oddelegowany do zamku lidzbarskiego na służbę u biskupa Łukasza Watzenrodego. Przede wszystkim miał dbać o zdrowie wuja. Studia medyczne wymusiła na Koperniku kapituła, warunkując w ten sposób swoją zgodę na dalsze studia Kopernika we Włoszech. W uzasadnieniu wspomniano, iż może być w przyszłości

pożytecznym doradcą lekarskim naszego Przewielebnego Zwierzchnika i panów z kapituły.

Uczony próbował bezskutecznie wyleczyć swojego brata Andrzeja z Kiły. Następca na tronie biskupim po biskupie Watzenrode został Fabian Luzjański, który cierpiał na podobne schorzenie co Andrzej. Kopernik udzielał również porad dotyczących spodziewanej w roku 1519 zarazy oraz leczył biskupa Maurycego Ferbera z kamicy nerkowej. W 1541 roku Kopernik został wezwany przez Albrechta Hohenzollerna aby spróbował wyleczyć jego radcę Georga von Kunheima, co uczonemu się ostatecznie udało.

Wraz ze śmiercią wuja w 1512 roku kończy się okres stałego pobytu Kopernika w murach lidzbarskiego zamku. Od tej pory zamek odwiedzał jedynie sporadycznie – głównie przyjeżdżając do zamku w charakterze lekarza

Dłuższe pobyty Kopernika w zamku w Lidzbarku Warmińskim związane były z jego pracą nad traktem o pieniądzu. Uczony pracował nad tym dziełem wraz z biskupem Maurycem Ferberem w 1528 roku.

Ostatnia odnotowana wizyta Mikołaja Kopernika w Lidzbarku Warmińskim to rok 1538 – wtedy uczony towarzyszył Janowi Dantyszkowi podczas objazdu Warmii. Pogarszający się stan zdrowia astronoma oraz konflikt z biskupem mogły wpłynąć na decyzje o zaprzestaniu wizyt w lidzbarskiej rezydencji.

Zakończenie

Mikołaj Kopernik jest bezsprzecznie najbardziej rozpoznawalną postacią, która zamieszkiwała zamek w Lidzbarku Warmińskim. Natomiast jego stosunkowo długi pobyt w tym miejscu do niedawna był marginalizowany i przyćmiewany przez inne ośrodki – Toruń, Frombork czy Olsztyn a przecież dzieła, które powstały w zamku (zwłaszcza Mały Komentarzyk) świadczą o tym, że rezydencja lidzbarska odegrała decydującą rolę w wyborze celu życia uczonego. Życia ostatecznie poświęconego astronomii i nauce.

⁹ K. Mikulski, *Mikołaj...*, s. 15.

Atmosfera dworu biskupa Łukasza Watzenrodego, mimo apodyktyczności wuja najwyraźniej sprzyjała twórczym działaniom. Można śmiało powiedzieć, że zamek w Lidzbarku w okresie zamieszkiwania w nim Kopernika był miejscem w pełni propagującym nurty i idee renesansowe, a wyrazicielem tego prądu niewątpliwie była postać astronoma. Być może najciekawszym (można nawet powiedzieć prekursorskim) działaniem uczonego było rozesłanie dzieła Małego Komentarzyka do najważniejszych ośrodków naukowych ówczesnej Europy w celu zebrania opinii o uzyskanych wynikach. Praktyka ta przecież wciąż jest jednym z najważniejszych etapów rozwoju nauki.

Muzeum Biskupów w Lidzbarku Warmińskim podejmuje działania mające na celu rozpowszechnienie wiedzy o pobycie Mikołaja Kopernika w zamku. Temu celowi poświęcone są warsztaty edukacyjne, coroczne świętowanie urodzin uczonego oraz konferencje naukowe. Podczas ostatniej o tytule „Astronomiczne dokonania Mikołaja Kopernika podczas pobytu w zamku biskupów w Lidzbarku Warmińskim” udało się zebrać wybitnych znawców życia astronoma, którzy dogłębnie prześledzili dokonania Kopernika w rezydencji lidzbarskiej.

Bibliografia

Mikulski K., *Mikołaj Kopernik w Lidzbarku Warmińskim* [w:] J. Bednarska (red.), Polskie Towarzystwo Historyczne Seria: Studia 5, Białystok 2020.

Kozarzewski M., Żankowski R., Szweda A., *Polichromie krużganków zamku w Lidzbarku Warmińskim*, Olsztyn 2016.

Oesterreich M., Treter T., Treter M., *Kronika Lidzbarska*, Olsztyn 2008.

Satora L., *Mały Komentarzyk Mikołaja Kopernika – analiza z perspektywy współczesnego recenzenta*, artykuł niepublikowany.

Szweda A., *Jeszcze o graffitach w krużgankach zamku biskupiego w Lidzbarku Warmińskim* [w:] J. Bednarska (red.), Polskie Towarzystwo Historyczne Seria: Studia 5, Białystok 2020, s. 45–46.

Wróblewska K., *Łukasz Watzenrode jako fundator dzieł sztuki: (z zagadnień mecenatu artystycznego na Warmii z przełomu XV i XVI stulecia)* [w:] J. Jasiński (red.), *Komunikaty Mazursko-Warmińskie*, nr 1, s. 149–157.

Wólkowski Wojciech, *Zamek biskupów warmińskich w Lidzbarku Warmińskim – dzieje budowlane i problemy konserwatorskie*, Olsztyn 2016.